

SIGITA MASLAUSKAITĖ

Vilniaus dailės akademija

## ŠV. KAZIMIERAS IKONOGRAFINĖJE TRADICIJOJE

Straipsnyje aptariama Šv. **Kazimiero** ikonografinė tradicija. Daugiausia dėmesio skiriama iš hagiografinės Šv. **Kazimiero** tradicijos kilusioms temoms, kurios buvo nuolat kartojamos, interpretuojamos ir transformuojamos. Šv. **Kazimiero** hagiografiniai leidiniai pradėti spausdinti XVII a. pradžioje. Tuo metu neatsiejamai nuo hagiografinės formuojasi ikonografinė Šv. **Kazimiero** tradicija. XVIII–XIX a. Šv. **Kazimiero** ikonografijoje, kartais nutoldamos, kartais tiksliai hagiografinę tradiciją kartodamos, randasi scenos, kurios yra skirstytinos į tematikas, tokias kaip mariologinė, karinė, apoteozinė ir kt. Priede pateikiamoje lentelėje išvardytos penkiuose gausiai iliustruotuose XVII a. leidiniuose randamos Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir stebuklų scenos, kurios, kaip manoma, darė įtaką besiformuojančiai Šv. **Kazimiero** ikonografijai.

**Įvadas.** Šv. **Kazimiero** ikonografija yra neatsiejama nuo hagiografinės tradicijos. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama iš hagiografinės Šv. **Kazimiero** tradicijos kilusioms temoms, kurios ne kartą buvo kartojamos, interpretuojamos ir transformuojamos. Šv. **Kazimiero** hagiografiniai leidiniai pradėti spausdinti XVII a. pradžioje, tad ir ikonografinė tradicija formuojasi būtent tuo metu<sup>1</sup>. Todėl straipsnyje nekalbama apie seniausius Šv. **Kazimiero** atvaizdus, sukurtus XVI a., kai palaimintojo kultas dar negalėjo „oficialiai“ skleistis Bažnyčioje, bet šventojo karalaičio ikonografijos aptarimas prasidės būtent nuo didžiųjų 1604 metų Šv. **Kazimiero** iškilnių Vilniuje. Norint ištikimai sekti hagiografinės ir ikonografinės tradicijos sąsajas, straipsnyje taip pat neaptariami ir kai kurie kiti vėlesni garsūs Šv. **Kazimiero** atvaizdai, jų genezė ir ikonografija, pavyzdžiui, Danieliaus **Schultzo** „Šv. **Kazimieras**“ (Krokuvos pranciškonų reformatų bažnyčia). Apie šį ir minėtus seniausius Šventojo atvaizdus buvo (ir bus) rašyta kitomis progomis. Kai kurie garsių autorių kūriniai Šv. **Kazimiero** tema bus minimi antro-

---

<sup>1</sup> Pirmasis Šv. **Kazimiero** gyvenimo tyrinėtojas popiežiaus **Leono X** legatas vyskupas **Zaccaria Ferreri** 1521 m. Krokuvoje išleido knygą „Vita beati **Casimiri** Confessoris“. Šioje pirmojoje Šventojo biografijoje tituliniam puslapyje esantis ražinys laikomas seniausiu Šv. **Kazimiero** grafiniu portretu.

je straipsnio dalyje, kur apžvelgiamos plačiausiai paplitusios Šv. Kazimiero ikonografijoje temos, sulaukusios daugybės kartočių. Straipsnyje nekalbama apie Šv. Kazimiero kultą ir ikonografiją vienuolijose (šiai plačiai temai reikėtų skirti atskirą studiją<sup>2</sup>), bet bus aptariamas Šv. Kazimiero brolijos klausimas, nes XVII a. Antverpene įsikūrusi vienintelė bažnytinė Šv. Kazimiero brolija išleido porą hagiografinių leidinių su Šventojo ikonografiją papildančiomis iliustracijomis.

Priede pateikiama lentelė, kurioje išvardytos XVII a. leidiniuose esamos Šv. Kazimiero gyvenimo ir stebuklų scenos, ir apibendrinimas.

1604 m. Šv. Kazimiero iškilnių proga Vilniuje pasirodžiusiuose leidiniuose šventė taip vadinama: „Iškilmės, kai buvo įneštas Šv. Kazimiero vilniečio atvaizdas“ (*Celebritas qua Imago s. Casimiri ex Urbe Vilnae illata est*)<sup>3</sup>. Pagrindinis ir didžiausias šios šventės trofėjus buvo *labarum* – vėliava, atvežta iš Romos. Paulius Rabikauskas pabrėžia, kad vėliava negalėjo būti popiežiaus dovanojama kaip atnaujinamos kanonizacijos ženklas – greičiausiai šią vėliavą parūpino Vilniaus katedros kanauninkas Grigalius Svencickis ir tik paprašė popiežių ją pašventinti. Kaip atrodė toji vėliava, yra žinoma iš 1604 m. Kvirino Knoglerio panegirikos „Šv. Kazimiero eisena“. Iškilnių vėliava, „kaip įprasta, buvo keturkampė, devynių uolekčių pločio, aštuoniolikos aukščio, iš šilkinio audinio, šilkinųjų siūlų, raudonos spalvos“<sup>4</sup> su „išraiškingu Šventojo atvaizdu auksiniame lauke, su kunigaikščio apdarais“<sup>5</sup>.

Vilniaus katedros kanauninko G. Svencickio rūpesčiu 1603 m. Romoje, Vuletto spaustuvėje, buvo išleisti mišiolų ir brevijoriaus liturginiai tekstai. Šių leidinėlių (kiekvienas turėjo po keturis spausdintus lapus) pirmajame puslapyje buvo įdėtas Giacomo Lauro (1584–1637) išgraviruotas Šv. Kazimiero atvaizdas su įrašu: „Šv. Kazimieras, karališkosios Jogailaičių giminės, karaliaus Kazimiero sūnus, Lenkijos ir Lietuvos princas ir globėjas“ (*S. Casimiri de regia Jagellonia stirpe Casimiri regis filius Poloni aet Litvaniae princeps et patronus*). Šis atvaizdas tapo kultiniu XVII a. Šv. Kazimiero atvaizdu: stovin-

<sup>2</sup> XVIII a. Šv. Kazimierą savo globėju paskelbia Lietuvos karmelitų, bernardinų, dominikonų provincijos.

<sup>3</sup> Apie laikotarpį nuo 1520 iki 1600 m. ir apie Šv. Kazimiero kanonizacijos peripetijas žr. P. Rabikauskas, Pastabos prie Šv. Kazimiero garbinimo istorijos, taip pat Didžiosios Šv. Kazimiero šventės Vilniuje 1604 ir 1636 metais, *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002, p. 203–230; Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras, 1458–1484*, New York, 1955, p. 74–82; S. Maslauskaitė, Šv. Kazimiero kanonizacijos problema (minint Šv. Kazimiero kulto Bažnyčioje patvirtinimo 400-ąsias metines), *LKMA Metraštinis*, t. 21, 2002, p. 679–689.

<sup>4</sup> Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai, t. 21, Vilnius, 2003, p. 253.

<sup>5</sup> Ten pat, p. 253.

tis Šv. **Kazimieras** kunigaikščio apdaru, su kryžiumi ir lelija. Šie Šventojo atributai tapo nuolatiniai Šv. **Kazimiero** XVII a. hagiografiniuose veikaluose, pradedant **Overadto** „Lenkijos šventųjų atvaizdai ir stebuklai“ (*Icones et miracula sanctorum Poloniae Coloniae*, 1605–1606) ir daugelyje kitų, „kur informuojama žodžiu ir vaizdu apie naują kultinę Šventojo vaizdavimo formą“<sup>6</sup>. 1604 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistoje Šv. **Kazimiero** iškilmių proga knygos „Theatrum S. **Casimiri**“ tituliniam puslapyje yra greičiausiai vilniečio autoriaus, pasirašusio IS, pagal Giacomo **Lauro** raižinį atkurtas „kanoninis“ šventojo karalaičio atvaizdas su įrašu. Augsburgio raižytojo **Luco Kiliano** 1618 m. išraižytame vyskupo Eustachijaus **Valavičiaus** portrete, prie kurio yra Šv. **Stanislovo** ir Šv. **Kazimiero** atvaizdai, karalaičio figūra taip pat „kanoninė“. Čia verta pažymėti, kad XVII a. šventųjų globėjų vyskupo ir karalaičio vaizdavimas poroje tampa ženklia dviejų tautų (lietuvių ir lenkų) maldingumo išraiška. Reikia pasakyti, kad 1604 m. Šv. **Kazimiero** iškilmių vėliavoje kryžius neminimas, nors „išraiškingas Šventojo atvaizdas“ gana detalai aprašomas: „plati ir lygi“ kakta, „oriai malonus ir maloniai orus“ veidas, „įdėmios, ramios, išmeigtos į dangų, iš vidaus žibančios tarsi žvaigždutėmis“ akys; minimos lelijos Šv. **Kazimiero** rankoje, „numesti po kojomis“ karūna ir skeptras“ ir „aukso karūna, kybanti virš galvos ir abipus laikoma angelų“<sup>7</sup>. Apie kryžiaus atsiradimą kaip svarbią permainą Šv. **Kazimiero** ikonografijoje užsimena pirmasis seniausių karalaičio atvaizdų tyrinėtojas **F. Papée**, tačiau kalbėdamas ne apie 1603 m. raižinį, bet apie sidabrinę Šv. **Kazimiero** skulptūrėlę ant jo karsto Vilniaus katedroje (1742–1747 m). Istorikas konstatuoja: „tai jau yra jėzuitiškas tipas“ ir toliau vardija žymiausias šios ikonografijos pavyzdžius<sup>8</sup>. Jėzuitams iš tiesų būdinga skirtingų kraštų vietinius šventuosius „pritaikyti“ kontrreformacinei misijai, išryškinti jų „katalikiškiausius“ maldingumo (į Švč. Dievo Motiną, Švč. Sakramentą) aspektus, skaistybės dorybę ir atgailos ar marinimosi praktikas priešais Nukryžiuotojo atvaizdą. Kryžius yra ir Ordino steigėjo Šv. **Ignaco Lojolos**, taip pat kitų garsiųjų jėzuitų šventųjų (Šv. **Pranciškaus** Ksavero, Šv. **Stanislovo** Kostkos, Šv. **Aloyzo Gonzagos**, Šv. **Andriejaus Bobolos**) atributas. Greičiausiai jėzuitų dvasingumas turėjo įtakos 1603 m. raižiniui, tačiau nėra šaltinio, „įrodančio“ šį faktą. Šiaip ar taip, dera taip pat prisiminti, kad jėzuitų įtaka Šv. **Kazimiero** kulto plėtojimui LDK buvo ypač svarbi. Ka-

<sup>6</sup> P. **Reklaitis**, *Prarastos Lietuvos pėdsakų paieška*, Vilnius 1999, p. 148.

<sup>7</sup> Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir kulto šaltiniai, p. 254.

<sup>8</sup> **F. Papée**, O najstarszych wizerunkach św. **Kazimierza**, *Kwartalnik historyczny*, t. 19, Lwów, 1905, p. 437.

talikų reformos metu įsikūrę Jėzuitai ir XVII a. aiškiai pirmavo skleidžiant šventojo karalaičio gerbimą. 1604 m. Šv. **Kazimiero** didžiųjų iškilmių trečiąją dieną Jėzaus Draugija padėjo kertinį akmenį pirmajam Šv. **Kazimiero** paminklui LDK – globėjo titulo bažnyčiai sostinėje Vilniuje<sup>9</sup>.

**Šv. Kazimiero brolijos klausimas.** LDK nei Šv. **Kazimiero** kulto suklestėjimo XVII a., nei vėliau, kai potridentinėje Bažnyčioje steigėsi bei ėmė persitvarkyti įvairios sodalijos ir brolijos, nebuvo įsteigta bažnytinė Šv. **Kazimiero** brolija, „kokia buvo XVII a. gale Antverpene, su savo statutu, savo pareigūnais, savo reikalams turima koplyčia“<sup>10</sup>. Liudo **Jovaišos** teigimu, potridentinių brolių sklaidoje itin aktyviai dalyvavo vienuolijos, „platinusios oficialiai ar neoficialiai „tradiciškas“ brolijas. Bernardinai steigė Šv. **Onos**, Šv. **Barboros**, Šv. **Pranciškaus**, Švč. **M. Marijos** Nekaltojo Prasidėjimo, dominikonai – Rožinio, karmelitai – Škaplieriaus, Šv. **Juozapo**“<sup>11</sup> ir t.t. Gal Šv. **Kazimiero** brolija kaip „netradiciška“ negalėjo būti įsteigta? Net jėzuitai, kurie visose šalyse „adaptuoja“ vietinius šventuosius ir kurie tarytum niekuo su šventuoju karalaičiu nesusijusiame mieste – Antverpene – buvo įsteigę jo broliją, Šv. **Kazimiero** mieste Vilniuje XVII a. globėjui draugiją „praleido“, nors čia įsteigė ar atgaivino keletą Marijos sodalijų, Laimingos mirties, Švč. Jėzaus Širdies brolijas<sup>12</sup>. Jėzuitų akademijos organizuotoje 1604 m. Šv. **Kazimiero** garbei surengtoje procesijoje „stebėtojo akys raišo nuo 32 profesinių ir 11 bažnytinių (dvasinių) brolių puošmenų ir spalvų“<sup>13</sup>, tačiau tarp jų nebuvo šventės ir miesto globėjo garbei atsidavusios brolijos. Paminima tik, kad beveik eisenos gale, paskui muzikantus ėjo „berniukai spindinčiais rūbais, kai kurie su šalmais, jie sakosi esą Šv. **Kazimiero** kariai“<sup>14</sup>, tačiau greičiausiai jie buvo tik teatralizuotos eisenos dalyviai, bet ne brolija, susibūrusi Šv. **Kazimiero** garbei plėsti: jie nesinešė vėliavos su šventojo globėjo atvaizdu, be to, ėjo gerokai toliau už „tikrųjų“ profesinių ir bažnytinių brolių.

Z. **Ivinskis** lakoniškai, P. **Rabikauskas** išsamiau tyrinėjo Šv. **Kazimiero** kulto suklestėjimą XVII a. Belgijoje<sup>15</sup>. Žinoma, kad 1691 m. iš Vilniaus į Mel-

<sup>9</sup> Žr. Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir kulto šaltiniai, p. 279.

<sup>10</sup> P. **Rabikauskas**, *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, Vilnius: LKMA, 1993, p. 123.

<sup>11</sup> Ten pat, p. 123–124.

<sup>12</sup> Plg. ten pat, p. 121, 124.

<sup>13</sup> Ten pat, p. 116.

<sup>14</sup> Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir kulto šaltiniai, p. 249.

<sup>15</sup> Žr. P. **Rabikauskas**, Šv. **Kazimiero** garbinimas Flandrijoje, *Krikščioniškoji Lietuva*, p. 231–236.

cheleno jėzuitų kolegiją buvo atvežta Šv. **Kazimiero** relikvija<sup>16</sup> ir 1692 m. šia proga buvo surengtos teatralizuotos iškilmės<sup>17</sup>. **Rabikauskas** pabrėžia, kad Šv. **Kazimiero** relikvijos jau 1651 m. prašė prie Mecheleno jėzuitų kolegijos veikusi Švč. **M. Marijos** sodalicija, kuri Šv. **Kazimiera** buvo išsirinkusi savo antruoju globėju. XVII a. pabaigoje Antverpeno Dievo Motinos koplyčioje buvo įsteigta Šv. Kazimiero brolija, „kuriai 1692 m. iš Mecheleno buvo perleista dalelė iš Vilniaus gautosios šventosios relikvijos“<sup>18</sup>. Tuo pačiu metu Antverpene pasirodė du skirtingų autorių Šv. **Kazimiero** gyvenimo aprašymai flamų kalba<sup>19</sup>; vienas jų išsiskyrė gausiomis ir neįprastai Šv. **Kazimiero** ikonografiją praplečiančiomis iliustracijomis. Gaspardo **Bouttatso** kūriniai nuo, pavyzdžiui, italų autorių raižinių išsiskiria ikonografijos emblematiškumu ir viduramžiška paties lakšto kompozicija: piešinys dalijamas santykiu 1:3 ir viršutinę kompozicijos dalį užima alegorizuotas paros metas. Ciklas prasideda Šv. **Kazimiero** gimimu ir saulės patekėjimu, baigiasi mirtimi ir saulės nusileidimu. Kalbant apie dangaus kūnų simboliką šiuose raižiniuose, verta prisiminti, kad 1610 m. išleistame Jeronimo **Bildžiukevičiaus** emblemų rinkinyje *Divi tutelarīs... saulė ir mėnulis liudija amžinąjį Šv. **Kazimiero** **Claritas***<sup>20</sup>. Literatūrinėje emblemoje *Claritas* vaizduojamas pusmėnulis ir saulė, o vaizdinga subskripcija atskleidžia jos prasmę: „Kintija, šlovingoji nakties kelrode, švyti tik tada, kai esi atsigręžusi į savo Brolio veidą. Iš šalies apšviesta švyti, kai savo spinduliais Febas nukreipia į priešais esantį ritulį, pats būdamas ryškesnis. Karalaiti skaisčiausias, teisėtai esi savosios tautos Saulė, nes pats būdamas ryškesnis, ją nužeri spinduliais. Bet tu ir gyvas, ir miręs žėri, nes aukščiau už patį Febą esi, nežinai, kas nuolatiniai saulėlydžiai“<sup>21</sup>.

Raižinyje „Šv. **Kazimieras** su Marijos pagalba nugali visas pagundas“ karalaitis klūpo prieš Dievo Motiną su Kūdikiu, ji duoda **Kazimierui** leliją – tyrumo simbolį, nuo jo sprunka kipšas ir erezija, o amūras išmeta strėlę.

<sup>16</sup> Plg. **P. Rabikauskas**, *Lietuvos globėjas Šv. **Kazimieras***, p. 121; **Z. Ivinskis**, *Šv. **Kazimieras***., New York, 1955, p. 154–155.

<sup>17</sup> Į Mecheleno bažnyčią Šv. **Kazimiero** relikvijos buvo įneštos „atvaizdavus Šventojo karališkąją kilmę ir giminę. Vienas mokinys vaizdavo Šventojo senelį **Jogailą**, kitas buvo apsirengęs tėvu **Kazimieru**, dar kiti rodėsi Šv. **Kazimiero** broliais“; Žr. **Z. Ivinskis**, *Šv. **Kazimieras***, New York, 1955, p. 154–155; **P. Rabikauskas**, *Šv. **Kazimiero** garbinimas Flandrijoje, Krikščioniškoji Lietuva*, p. 234.

<sup>18</sup> **P. Rabikauskas**, *Lietuvos globėjas Šv. **Kazimieras***, p. 121.

<sup>19</sup> Ten pat, p. 121.

<sup>20</sup> Plg. **J. Liškevičienė**, *Vilniaus akademijos spaustuovės leidinių embleminės graviūros kaita XVII amžiuje. Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje*, Vilnius, 1996, p. 25.

<sup>21</sup> Ten pat, p. 23–24.

Viršutinę kompozicijos dalį juosia zodiako ženklai ir šviečianti pačiame zenite saulė. Šv. **Kazimieras** „pastovus dorybių ugdyme“ klūpo priešais altorių, šalia jo budi tvirtumo alegorija, bėga šalin erezija, abejonė ir pagunda. Be minėtosios netradicinės Šv. **Kazimiero** ikonografijoje dangaus kūnų simbolikos, šie šiaurietiški XVII a. pabaigos raižiniai išsiskiria tuo, kad čia yra vaizduojami tik du „istoriniai įvykiai“ – gimimas ir mirtis, visa kita kalba apie dorybes ir šventumą. Beje, ir gimimo scenoje nevaizduojami nei tėvas, nei motina, nei jokie kiti „žemiški“ personažai, tik lovelėje gulintis šventas kūdikis ir šalia besimeldžiantys ir besidžiaugiantys angelai. XVII a. pradžioje „iškiepytas“ emblemikos reiškinys<sup>22</sup> tarytum įveda į XVIII a., kuriame jau nebėra išplėtotų figūrinių kompozicijų, o tik statiška ir simboliška Šv. **Kazimiero** figūra.

Iš *Acta Sanctorum* (1668) sužinome, kad Belgijos miestuose neretas buvo „meniškai pieštas“ Šv. **Kazimiero** paveikslas<sup>23</sup>.

Taigi Šv. **Kazimiero** kultas ir atvaizdai yra neatsiejami nuo hagiografinės tradicijos. 1602 m. popiežiaus **Klemenso VIII** bulė *Qua ad sanctorum* tapo esminiu stimulu tiek šventojo karalaičio garbinimo istorijoje, tiek jo hagiografinių pasakojimų, tiek meno kūrinių atsiradimui ir sklaidai. Raižiniai, iliustruojantys hagiografinius pasakojimus, kurių įtaka, manoma, buvusi lemtinga vėlesniems tapybos ir freskos kūriniams, pradeda atsirasti būtent XVII a. I puseje, pačioje katalikybės sostinėje – Italijoje. Pirmasis oficialus asmuo, tyręs Šv. **Kazimiero** gyvenimą ir stebuklus, buvo italas. Pirmosios Šv. **Kazimiero** biografijos autorius **Zaccaria Ferreri** rašė taip pat Šv. **Kazimiero** garbei skirtus himnus, brevioriaus ir mišiolio maldas<sup>24</sup>. Pirmasis ir seniausias Šv. **Kazimiero** gyvenimo aprašymas italų kalba 1620 m. buvo išleistas Sienoje<sup>25</sup>, o po dvejų metų – 1622 m. – Parmoje<sup>26</sup>. Propaguojant Šv. **Kazimiero** kultą šioje šalyje išskirtinis vaidmuo tenka augustinų vienuoliui broliui **Hilarionei**. Šio vienuolio iniciatyva 1629 m. Neapolyje išėjo *Il breve compendio della vita, morte o miracoli del santissimo principe Casimiro* („Trumpas šventojo karalaičio **Kazimiero** gyvenimo, mirties ir stebuklų aprašymas“). Nors knyga pavadinta „trumpu gyvenimo aprašymu“, tačiau tai nemažas leidinys (218 puslapių) su iliustracijomis, turėjusiomis didelę įtaką besiformuojančiai Šv. **Kazimiero** ikonografijai. P.**Rabikauskas** ją pavadina „reikš-

<sup>22</sup> Plg. ten pat, p. 19.

<sup>23</sup> *Acta Sanctorum*, Martii, Antverpie, 1668, p. 345.

<sup>24</sup> Plg. *Acta Sanctorum*, Martii, p. 338; **Z.Ivinskis**, Šv. **Kazimieras..**, p. 142; **F.Niewiero**, Dzieje kultu św. **Kazimierza** w kraju i za granicą, *Nasza Przeszłość*, t. XXXIII, 1970, p. 118–119.

<sup>25</sup> **M.Cervini**, *Vita di S.Casimiro polacco*, Siena, 1620.

<sup>26</sup> **R.Pico**, *Vita di S.Casimiro elato re di Ungaria, Figlio di Casimiro III, Re di Polonia*, Parma, 1622.



mingiausia XVII a. Italijoje pasirodžiusia apie Šv. Kazimierą knyga“<sup>27</sup>. Titulinį puslapį puošiantis *vera effigies S. Casimiri* – „tikras Šv. Kazimiero atvaizdas“, apsuptas jo gyvenimo ir stebuklų scenomis<sup>28</sup>:

1. Melsdamasis prieš Švč. Sakramentą dažnai patiria dvasios pagavas (*Ante Sanctissimum Sacramentum orans extra se raptus saepe usus est*).

2. Nepriima karališkos lovos, miega ant žemės (*Lecta regalis abiecta mollitie, in nuda humo cubat*).

3. Naktį meldžiasi prie bažnyčios durų (*Media nocte ante Ecclesiae valvas devote orat*).

4. Su didele meile lengvina ir gydo karių žaizdas (*Medetur et sanat Militum vulnera magna charitate*).

5. Plakasi iki kraujo (*Disciplinis se sedit usque ad effusionem sanguinis*).

6. Atsisako siūlomo Vengrijos sosto (*Oblatum Ungariae Regnum respuit*).

Fra Hilarionės knyga iliustruoja ir daugiau raižinių, vaizduojančių stebuklus, įvykusius Šv. Kazimiero užtarimu. Raižinių subskripcijos paaiškina: „Prikelia mirusią mergaitę, jos tėvams besimeldžiant prie Šv. Kazimiero karsto“; „Ant balto žirgo baltai apsirengęs pasirodo Lietuvos kariuomenei ir padeda pereiti upę, taip užtikrindamas pergalę prieš Maskvos kariuomenę“; „Ore pasirodo kaip karo vadas ir padeda Lietuvos kariuomenei laimėti mūšį“.

1650 m. išleistos M. Cevoli knygos *L'ambitione soggiogata, canzone i lode di san Casimiro* („Šv. Kazimiero sutramdytoji garbėtroška, giesmė ir pašlovinimas“) tituliniame puslapyje esantis Michele Lauro vario raižinys pateikia „kanoninį“ Šv. Kazimiero atvaizdą, apsuptą 12 medalionų, kur vaizduojamos svarbiausios jo gyvenimo scenos ir po mirties Šv. Kazimiero užtarimu įvykę stebuklai su paaiškinimais. Medalionų ciklas pradedamas Šv. Kazimiero gimimu ir baigiamas popiežiaus Leono X Šv. Kazimiero įrašymu į *Catalogum Sanctorum*. Kai kurios scenos įdomiai papildė Šventojo ikonografiją ir yra randamos tik šiame leidinyje:

1. Gimsta iš tėvo didžio Lenkijos karaliaus ir motinos imperatoriaus dukters Elžbietos (*Padre Casimiro m. rege Poloniae Madre Elisabetha filia imperatoris nascitur*).

2. Paniekinęs minkštą lovą guli ant žemės (*Neglecto molli sfrato in terra cubat*).

3. Prikaltą Kristų prie kryžiaus ypatingu pamaldumu gerbia (*Christum cruci affixum praecipua pietate colit*).

4. Dievo Gimdytojos Mergelės ir Šv. Stanislovo šlovę giesmėmis skelbia (*Deiparae Virginis et S. Stanislai laudes carminibus celebrat*).

<sup>27</sup> P. Rabikauskas, *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, p. 119.

<sup>28</sup> Plg. P. Reklaitis, Šv. Kazimiero koplyčia Vilniuje, *Aidai*, Brooklyn, 1958, Nr. 4, p. 164.

5. Pratusiam nakčia prie šventyklos durų melstis plėšikai atima drabužius (*Noctu ad templi foras orare solitus a latronib(us) vestibus spoliatur*).

6. Klausydamas šventųjų Mišių patiria dvasios pagavą (*Dum Sacrum Missae officium audit a sensibus abstrahitur*).

7. Gydytojų sumanymu atvestas nedoras moteris ligonis varo šalin (*Impuras feminas medicorum consilio adductas aegrotus abigit*).

8. Įvairių ligų ištiktuosius po mirties gydo (*Varijs affectos morbis post mortem sanat*).

9. Po mirties pasirodęs lenkų kariuomenei perveda ją per upę (*Exercitum Polonum post mortem ei apparens per fluuium traducit*).

10. Davę jam įžadą pasiekia žymią pergalę (*Voto ad eum facto insignem victoriam referunt*).

11. Lenkams pasirodęs sutramdo upės pavojus (*Polonis apparens pericula fluminis corripit*).

12. **Leono X** įrašomas į Šventųjų katalogą (*A Leone X in Catalogum Sanctorum refertur*).

Dar vienas svarbus įvykis, plačiai atvėręs kelią Šv. **Kazimiero** atvaizdų paplitimui XVII a. – tai jo „įvesdinimas“ į pagrindinių Lenkijos ir Lietuvos valstybės globėjų gretą 1605 metais<sup>29</sup>. Kaip skelbia vyskupo Zbignevo **Olešnickio** statutas, Šv. **Vaitiekus**, Šv. **Stanislovas**, Šv. **Vaclovas** ir Šv. **Florijonas** nuo 1436 m. buvo tituluojami Lenkijos globėjais<sup>30</sup>. 1606 m. Krokuvos mišiole – *Missae propriae patronum et festorum regni Poloniae* – tituliniam puslapyje esančiame raižinyje, pačiame centre, šalia išvardytų globėjų įterpiama Šv. **Kazimiero** figūra su kryžiumi ir lelija rankoje. Nuo šio momento Šv. **Kazimieras** pradedamas vaizduoti šalia didžiųjų šventųjų visoje Lenkijos karalystėje ir LDK. Vavelio katedroje, virš Šv. **Stanislovo** kapo išskylančiame baldakime, sukurtame 1624–1629 m., stovi dviejų tautų pagrindinių globėjų skulptūros: **Vaitiekaus**, **Stanislovo**, **Vaclovo**, **Zigmanto**, **Kazimiero**, **Hiacinto**, **Florijono** ir Ignaco **Lojolos**. Taigi Šv. **Stanislovo** kapo Vavelyje ikonografinė programa liudija, kad ši vieta yra skirta ne tik Krokuvos vyskupui, bet ir dviejų tautų globėjams kaip *Ara Patriae*<sup>31</sup>.

**Šv. Kazimiero atvaizdai Italijoje.** XVII a. Šv. **Kazimiero** kultas pasiekė Neapolį su Habsburgų dinastija. **Ivinskis** teigia: „Habsburgams buvo kuo didžiuotis, kad Elžbietos **Habsburgaitės** sūnus pasiekė altoriaus garbės“, ta-

<sup>29</sup> Plg. R. **Knapieński**, *Titulus Ecclesiae*, Warszawa, 1999, p. 472.

<sup>30</sup> Plg. M. **Rożek**, *Katedra Wawelska w XVII wieku*, Kraków, 1980, p. 89.

<sup>31</sup> Plg. J.A. **Chrościcki**, *Sztuka i polityka*, Warszawa, 1983, p. 29.



čiau čia pat priduria, kad šiai temai plėtoti reikalingas tyrimas Neapolio miesto archyvuose<sup>32</sup>. Kaip jau buvo minėta, 1629 m. Neapolyje išėjo *Il breve compendio di S. Casimiro* – leidinys su svarbiausiomis Šventojo ikonografijos raidai iliustracijomis. Šio leidinio pabaigoje pats autorius Fra Hilarione pamini veikalo atsiradimo istoriją, kuri susijusi su jo paties išgyventu stebuklu, įvykusi „neseniai į liturgines knygas įrašyto“ Šv. Kazimiero užtarimu, ir įžadu skleisti jo kultą Kalabrijoje. Šv. Kazimiero kulto propaguotojas vienuolis augustinas Fra Hilarione suorganizavo dideles Šv. Kazimiero iškilmes 1628 m. Tropeos mieste, 1629 m. – Neapolyje, 1631 m. – Aversos ir 1632 m. – Sorento miestuose<sup>33</sup>. Be to, jis surinko iš žmonių aukų ir užsakė nutapyti „labai gražų“ Šv. Kazimiero paveikslą<sup>34</sup>.

1636 m. Palerme vyko didžiulės iškilmės – Šv. Kazimieras buvo paskelbtas šio miesto globėju<sup>35</sup>. Naujojo globėjo garbei visą oktavą vykusį šventę Palermo mieste buvo aprašyta knygelėje *Il trionfo di San Casimiro*. Iš šventės aprašymo sužinome, kad kilmingųjų miesto mecenatų užsakymu buvo nutapyta 16 didelių paveikslų, vaizduojančių šventojo karalaičio gyvenimo scenas (žr. Priedą). Centriniam altoriuje iškabintoje drobėje buvo pavaizduota Šv. Kazimiero vizija: „Pakylėti debesyse Švč. M. Marija su Kūdikėliu Jėzumi dėjo lelijų vainiką ant pagarbiam atsiklaupusio Šv. Kazimiero galvos, juos supo septyni angelai ir daug serafinų galvučių. Virš Šv. Kazimiero galvos sklendė tyriausias Šv. Dvasios balandis; vienoje paveikslo pusėje buvo matyti kilmingųjų ponų Terranovų, šio paveikslo sumanytojų ir savininkų, figūros“<sup>36</sup>. Daugumos šioje knygelėje aprašytų scenų šiandien Šv. Kazimie-

<sup>32</sup> Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras...*, p. 145.

<sup>33</sup> A. Martarello, *Il trionfo di San Casimiro principe di Polonia celebrato per otto giorni nella chiesa di San Nicolo da Tolentino, delli R.R.P.P. Scalzi Agostiniani della città di Palermo nel nuovo patronaggio*, Palermo, 1636, p. 3.

<sup>34</sup> Fra Hilarione, *Il breve compendio della vita, morte e miracoli del santissimo precipe Casimiro...*, Napoli, 1629, p. 211–212; P. Rabikauskas, *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, p. 120.

<sup>35</sup> Tuo metu Palermo miesto globėja neseniai (1624 m.) buvo paskelbta Šv. Rozalija, kuri iki šiandien yra „oficiali“ šio miesto globėja ir jos kultas gyvas. Kiek ir kokie kiti tuo metu buvo Palermo patronai, sužinome iš to šventės aprašymo (A. Martarello, *Il trionfo...*, p. 28). Be Šv. Rozalijos, minimos dar penkios miesto globėjos: Šv. Kristina, Šv. Olivija, Šv. Ninfa, Šv. Agota ir Šv. Teresė.

<sup>36</sup> Ten pat, p. 27; P. Rabikauskas pirmasis Sicilijoje aptiko ir *Sancta Sanctorum* 4-ajame tome 1968 m. publikavo gana žymaus italų tapytojo Pietro Novelli, vadinamo Monrealese (1603–1647 m.), kūrinių „Dievo Motina karūnuoja Šv. Kazimierą“. Istorikas spėjo, kad paveikslas buvo sukurtas 1636 m. Šv. Kazimiero iškilmių, vykusių jo paskelbimo Palermo globėju, proga; vėliau paveikslas buvo pakabintas „Rožinio“ koplyčioje Palerme, iš kur pateko į Palermo pinakoteką. Lyginant Palermo pinakotekoje esantį paveikslą ir iškilmių leidinyje aprašytąjį, matyti, kad kompozicijos yra labai panašios: „pakylėti debesyse Švč. M. Marija su Kūdikėliu Jėzumi deda lelijų vainiką ant pagarbiam atsiklaupusio Šv. Kazimiero galvos“, yra nutapytas

ro ikonografijoje neberandame (žr. Priedą), pavyzdžiui, bemirštančio šventojo karalaičio su kryžiumi rankose, kuriam, kaip rašoma, „asistavo daug pamaldžių vienuolių, tolumoje meldėsi tikinčiųjų minia, o šventąją jo sielą keturi angelai nešė amžinai džiaugtis dangaus buveine“<sup>37</sup>. Po kiekvienu paveikslu kabėjo skydas, kuriame trumpu lotynišku įrašu buvo nusakyta paveikslo scena. Palermo iškilmių aprašymas baigiamas stebuklu, įvykusi Šv. Kazimiero užtarimu: šventės metu nevaisinga Mazzarino kunigaikštienė pasižadėjo skleisti Šv. Kazimiero garbę ir „praėjus keletui dienų pasijuto nėščia“<sup>38</sup>.

Paminėjus Šv. Kazimiero gerbimo tradiciją pietų Italijoje, verta pacituoti Z.Ivinskį. Jis teigia, kad „žymiai tikslesnių žinių“ turima apie Šv. Kazimiero kulto istoriją Florencijoje<sup>39</sup>. Istorikas mini florentiečius popiežius (Leoną X, Klemeną VII, Klemeną VIII), kurie prisidėjo prie Šv. Kazimiero kanonizacijos eigos, tačiau labiausiai akcentuoja Toskanos kunigaikščio Cosmo III vaidmenį propaguojant Šv. Kazimiero kultą šiame krašte<sup>40</sup>. Šio kunigaikščio užsakymu Florencijos dailininkas Carlo Dolci (1616–1689), atrodo, pirmasis, atitraukdamas nuo hagiografinės raižinių tradicijos, nutapė Šventojo portretą (1670 m.) „Šv. Kazimieras ekstazėje“. Vis dėlto P.Reklaitis, remdamasis himno *Omni die dic Mariae* tekstu kaip atributu karalaičio rankoje, šį paveikslą priskiria prie „mariologinių“ Šv. Kazimiero atvaizdų<sup>41</sup>. Šis globėjo atvaizdas, – jo kilmė nėra kultinis paveikslas, – tapo itin populiarus ir vėlesniais laikais patyrė nemažai interpretacijų, buvo kopijuojamas ir interpretuojamas iki 1984 m. Šv. Kazimiero jubiliejaus.

**Atvaizdai XVIII-XIX a.** Šio laikotarpio Šv. Kazimiero atvaizduose randami pagrindiniai ikonografiniai elementai, atpažįstamos iš hagiografinių leidinių atkeliavusios temos, detalės, simboliai, tačiau nebetapomos išplėstinės figūrinės kompozicijos. Gana gausus XVIII a. meninis palikimas Šv. Kazimiero temomis rodo, kad, prabėgus šimtui metų nuo didžiųjų karalaičio

---

ir Šv. Dvasios balandis, tačiau išlikusiame kūrinyje trūksta minimų septynių angelų ir „kilmingųjų ponų Terranovų figūrų“. Iškilmių leidinio stiliaus dokumentiškumas, atrodo, neleidžia abejoti paveikslo aprašymo tikslumu. Galbūt vienas iš geriausių to meto Sicilijos tapytojų Pietro Novelli nutapė du kūrinius ta pačia tema.

<sup>37</sup> A.Martarello, *Il trionfo di San Casimiro...*, p. 30–31.

<sup>38</sup> Ten pat, p. 36.

<sup>39</sup> Plg. Z.Ivinskis, *Šv. Kazimieras...*, 1955, p. 147.

<sup>40</sup> Ten pat, p. 148. Z.Ivinskis remiasi Vilniaus katedros kapitulos dokumentais, kalbančiais apie Šv. Kazimiero relikvijų dovanojimą Toskanos kunigaikščiui.

<sup>41</sup> Plg. P.Reklaitis, *Prarastos Lietuvos pėdsakų beiškant*, p. 152. Z.Ivinskis, *Šv. Kazimieras...*, p. 151.

1604 ir 1636 m. iškilmių Vilniuje ir Palerme, nebebuvo tapomi didingi daugiafigūriai ciklai, vaizduojantys **Kazimiero** gimimą ar mirtį, jo polemikas su eretikais ar marinimąsi, atliekamus artimo meilės darbus ar žemiškos valdžios atsižadėjimą. Šios iš hagiografinės tradicijos atkeliavusios scenos XVIII a. virsta simboliais: po Šventojo kojomis pamintas amūriukas ar akla „erezijos“ figūra, plakimosi įrankis ar ašutinis diržas rankoje, po kojomis gulnčios viena arba dvi karūnos (Vengrijos ir Lenkijos–Lietuvos), dorybių (Skaistumo, Tvirtumo, Išmintingumo ir Susivaldymo) alegorinės figūros su savo atributais, gyvūnų (šermuonėlis, balandis) simbolika. Galbūt ikonografinių siužetų platumas ir įvairumas XVII a. rodytų staigiai kylantį Šv. **Kazimiero** kultą, o vėlesnis ikonografijos susiaurėjimas – nuosmukį. Toliau pateikiamos ryškiausios mus pasiekusios XVIII–XIX a. paplitusios Šv. **Kazimiero** atvaizdų temos, kurių klasifikacija, kaip matysime, nėra labai paprasta. Reikia pasakyti, kad XVIII a. išnyksta hagiografiniuose leidiniuose pamėgtos Šv. **Kazimiero** gimimo ir mirties scenos, nebepamatysime ir „atsisakančio Vengrijos sosto“ ar „dalijančio vargšams išmalda“ (žr. Priedą). Karalaičio askezė, didelis maldingumas, Švč. Sakramento ir Šv. Mišių aukos ypatingumas jo gyvenime pradedami reikšti ne dinamiškais, konkrečią dorybę ar maldingą praktiką iliustruojančiomis kompozicijomis, bet dažniausiai pačia kūrinio „nuotaika“: centrinės figūros išraiškingumas, šviesa–tamsa, atributų simbolika. Išlieka tik aiškiai į hagiografinę tradiciją „žvelgianti“ karo stebuklų tematika, kuri, kaip matysime, vėliau taip pat pradedama interpretuoti ir modifikuoti. Todėl kalbant apie vėlesnę Šv. **Kazimiero** ikonografinę tradiciją kartais be kompromisų „skirti“ atvaizdus vienai ar kitai temai yra gana keblu.

**Karo tematika.** Karo tematikos išskirtinumas jaučiamas nuo pačių pirmųjų Šv. **Kazimiero** gyvenimo aprašymų. Istorikai tvirtina, kad sunkiaisiais tautai kovų momentais lietuviai šaukdavosi ne plačiai pripažintų karžygių globėjų, bet Šv. **Kazimiero**, nepagarsėjusio šlovingais karo žygiais bei laimėjimais<sup>42</sup>. Todėl ir hagiografinius pasakojimus iliustruojantys raižiniai atskleidžia išskirtinį dėmesį karo temai, o iš to išplaukia vėlesni šios temos meno kūriniai. „Stebuklas prie Polocko“ yra pavaizduotas ir pirmajame, „kanoniniu“ tapusiame (1603 m.) atvaizdo fone: tolumoje matyti šventasis su aureole, vedantis karius. Fra **Hilarionės** *Il breve compendio...* raižinių cikle iš pen-

<sup>42</sup> Plg. Z.Ivinskis, *Šv. Kazimieras...*, p. 121–122; A.Maceina, Simbolinė Šv. **Kazimiero** prasmė, *Aidai*, Brooklyn, 1958, Nr. 3, p. 98, 99; S.Maslauskaitė, Šv. **Kazimierai**, ant balto žirgo vėl atjoki, *Naujasis Židinys–Aidai*, Vilnius, 2001, Nr. 10, p. 539–542.

kių – du skirti stebuklingoms lietuvių pergalėms, ir tituliniam puslapyje esančioje *vera effigies S. Casimiri*, ir Marijos vizijos scenoje šventasis karalaitis vaizduojamas su kario šarvais. *Ambitione soggiogata...* (1650 m.) tituliniam puslapyje iš 12 medalių 3 skirti būtent karo stebuklams: 1) raitas Šv. **Kazimieras** veda karius per Dauguvos upę; 2) kariai meldžiasi prieš nelygią kovą; 3) Šv. **Kazimieras** pasirodęs danguje drąsina savo kariuomenę. Be minėtų grafinių šios temos pavyzdžių, XVII a. monumentaliojoje dailėje turime Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje (1690 m.) esantį stiuko horeljefą ir XX a. freską Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros absidėje. Karžygių kopolyčios stiuko horeljefas iki 1979 m. turėjo ir garsų įrašą<sup>43</sup>: *S. Casimiro apparente in aere quasi duce, exercitus M.D. L. vicit moscos* („Šv. **Kazimierui** pasirodžius danguje kaip vadui, LDK kariuomenė nugalėjo maskviečius“)<sup>44</sup>.

Povilas **Reklaitis** teigia, kad „bajorija senojoje luominėje visuomenėje sudarė krašto gynimo branduolį“, todėl „bajoriško tipo“ Šv. **Kazimieras** priskirtinas karo tematikai<sup>45</sup>. Vis dėlto vilkintis bajoro rūbais Šv. **Kazimieras** kartais matomas ir šventojo karalaičio apoteozę vaizduojančiuose kūriniuose, ir kituose vėlesniuose atvaizduose. Siekimas priartinti Šventąjį ir vaizduoti taip, kad atsispindėtų laiko dvasia ir papročiai, jaučiamas visose epochose. XVIII a. kūriniuose, pavyzdžiui, **Kuntzės** „Šv. **Kazimieras**“ (1754 m.) Vavelio katedroje (dabar dieceziniame Vavelio katedros muziejuje), Šventasis vilki bajorišku kontušu ir „žiponu“. Keletas ryškių XVIII a. šio ikonografinio tipo pavyzdžių: P.Smuglevičiaus „Šv. **Kazimieras**“ (1774 m.) Šv. Stanislavo bažnyčioje Romoje, „Šv. **Kazimieras**“ (XVIII a. pab.) Kazokiškių bažnyčioje, Gardino katedroje (XVIII a. II pusė), Pinsko bernardinų bažnyčioje (XVIII a. II p.). Alšėnų pranciškonų (XVIII a. II p.), Sandomiero dominikonų (1777 m.) bažnyčiose esantys tituliniai Šv. **Kazimiero** altoriai pristato būtent „bajoriškąjį“ Šv. **Kazimiero** tipą. Čia išvardyti altoriniai paveikslai yra dėmesio verti meno kūriniai. Ne visi vaizduoja „Stebuklą prie Polocko“, tačiau ginklas ar iš po apsiausto matomi šarvai, arba tolumoje žingsniuojanti kariuomenė gal ir leistų jį sutapatinti su „besimeldžiančiu prieš mūsų kariu“.

Reikia pasakyti, kad, pavyzdžiui, „bajoriško tipo“ **Kuntzės** „Šv. **Kazimieras**“ galėtų būti priskiriamas ne kario, bet jau hagiografinėje tradicijoje susiformavusiai „besimeldžiančio prie uždarytų katedros durų“ temai (žr. Priedą). Toks ikonografijos dvilypumas jaučiamas ir Kazokiškių „Šv. **Kazimiero**“ paveiksle. Šiose barokinėse kompozicijose **Kazimieras** vaizduojamas

<sup>43</sup> Įrašas uždažytas 1978–1981 m. vykusių restauravimo darbų metu.

<sup>44</sup> Plg. P.**Reklaitis**, *Prarastos Lietuvos pėdsakų paieškant*, p. 158.

<sup>45</sup> Ten pat, p. 161.

gaubiamas tamsos, klūpantis ant bažnyčios laiptų maldai sudėtomis rankomis, keletas žiūrovų stebisi karalaičio uolumu, o **Kuntzės** kūrinys dar ir angelai su lelija rankose jam deda ant galvos vainiką. Ši iš hagiografinės tradicijos atkeliavusi scena XVIII a. yra „supasaulietinama“ ir tampa „pamaldaus bajoro – kario“ atvaizdu, todėl gali būti dvejopai interpretuojama. Nuo XIX a. vidurio itin paplinta romantinės Vladislovo **Majeranovskio**, Pranciškaus **Niemirovskio** ir Vincento **Slendzinskio** paveikslų kopijos ir kartotės, vaizduojančios Šv. **Kazimierą** su „senoviniais“ drabužiais, besimeldžiantį naktį prie uždarytų katedros durų: romantiniuose paveiksluose dingsta kariūniškas aspektas, leidžiama reikštis tik pamaldumui.

**Mariologinės temos.** Šv. **Kazimiero** kultas LDK skeidėsi jau potridentinėje Bažnyčioje, tad iš Šventojo gyvenimo aprašymų žinomas karalaičio Švč. **M. Marijos** garbinimas reiškėsi įvairiomis meninėmis formomis. XVII a. suklestėjęs Dievo Motinos kultas leido skeistis ir Šv. **Kazimiero** „mariologijai“. Kalbant apie Šv. **Kazimiero** kulto ir atvaizdų pėdsakus rašytiniuose šaltiniuose, pabrėžtina, kad Šv. **Kazimieras** dažniausiai randamas **Marijos** altoriuose. Pavyzdžiui, iš 56 Vilniaus vyskupijos vizitacijos (1653–1654) bažnyčių, kuriose yra įvardyti Šv. **Kazimiero** atvaizdai, 34 jų yra šalia pagrindinių mariologinių temų<sup>46</sup>, tokių kaip „Apreiškimas“, „Ėmimas į dangų“, „Karūnavimas“, taip pat Švč. **M. Marijos** Rožančinės altoriuose arba tiesiog šalia „Švč. **M. Marijos**“ atvaizdo. Galima spėti, kad ir kai kuriuose inventoriaus „Švč. **M. Marijos**“ titulinuose atvaizduose, šalia, tame pačiame paveiksle, galėjo būti pavaizduotas ir Šv. **Kazimieras**. Šitaip spėti leidžia Trakelių (dabartinė Baltarusija) bažnyčios didžiajame altoriuje esantis, ir šiandien malonėmis garsėjantis, XVII a. I pusės „Švč. **M. Marijos**“ atvaizdas: vaizduojama **Marija su Kūdikiu** ir šalia su rožiniu rankose klūpantis Šv. **Kazimieras**, ant stalelio guli skeptras ir atversta knyga, kurioje matyti himno *Omni die dic Mariae* žodžiai.

Patyrinėjus XVII a. spaudinius, skirtus Mergelės Marijos garbei, pavyzdžiui, Aleksandro Hilariaus **Palubinsko** (Aleksander Hilarii Połuboiński) *Rosarium et officium D. Mariae Virginis...* („Rožinis ir maldos Švč. **M. Marijos** garbei...“) tituliniam puslapyje *Porta caeli* kompozicija: centre Švč. **M. Marija** su rožiniu, viršuje – Švč. Trejybė, šalia klūpo Šv. **Pranciškus** ir Šv. **Dominikas**, vaizduojami taip pat evangelistai, šventieji, pranašai, vyskupai, o kompoziciją užbaigia Šv. **Kazimieras** – jis vaizduojamas kartuše virš sim-

<sup>46</sup> Du iš šių 34 atvaizdų yra „Šv. Onos“, betgi pabrėžiant: „Šv. **Ona** su Švč. **M. Marija** ir Kūdikiu“, Krasnosiolo ir Trobų bažnyčiose, *VUB RS*, f. 57, B. 53, B. 42, p. 494–505, 825–831.

bolinio architektūros statinio<sup>47</sup>. 1682 m. Vilniuje išleistoje knygelėje *Thesaurus sacratissime vitae...* („Švenčiausiojo gyvenimo lobynas“) Šv. **Kazimieras** vėlgi yra tituliniam puslapyje šalia Marijos vardo monogramos kartu su Šv. **Stanislovu** Kostka, Šv. **Stanislovu** ir Šv. **Vaclovu**<sup>48</sup>. Skirtinguose XVII a. hagiografiniuose leidiniuose Šv. **Kazimiero** pamaldumas Dievo Motinai vaizduojamas ir įvardijamas skirtingai: „Gieda himną *Omni die*“, „Su Marijos pagalba nugali pagundas“, „Danguje priima vainiką iš Dievo Motinos rankų“ (žr. Priedą). Galbūt todėl ir „mariologinė“ Šv. **Kazimiero** ikonografija yra įvairialypė ir neturi griežto „kanono“: prisimintina Šv. **Kazimiero** koplyčios altorinės dalies ikonografija, jau minėtas Carlo **Dolci'o** „Šv. **Kazimieras** ekstazėje“, paveikslai Vilniaus Šv. Teresės, Liolių, Vosiliškio bažnyčiose.

„Šv. **Kazimiero** apoteozė“ ir variacijos. Ši tema, atrodo, atsiranda XVIII a. viduryje ir neturi tiesioginės sąsajos su „*vitū*“ raižiniais. Šv. **Kazimiero** apoteozę vaizduojančių tapybos kūrinių yra išlikę bažnyčių altoriuose: Krokuvos misionierių, Gudagojo, Pavoverės bažnyčiose. Apoteozė (gr. *apotheōsis* – sudievinimas) – asmens ar įvykio išaukštinimas ir šlovinimas, turintis šaknis helenistiniuose Artimuosiuose Rytuose, o XVII a. atgaivintas Italijoje ir taikytas dekoruojant barokinių bažnyčių skliautus<sup>49</sup>, Šiaurės Europą toks Šventojo vaizdavimas pasiekia XVII a. II pusėje. Nėra išlikusio apoteozinio Šv. **Kazimiero** atvaizdo, „vainikuojančio visą programą, sudarytą iš atskirų paveikslų“<sup>50</sup>. Minėtieji pavyzdžiai – tai „vieniši“ altoriniai paveikslai, kuriuos kartais papildė aplinkui esantys dekoruoti elementai. Pavyzdžiui, Krokuvos misionierių bažnyčioje, skliaute virš paveikslo nutapyti simboliai: kunigaikštiška karūna ir įrašas *Mori potius quam fadari. S. Casimirus* („Geriau mirti negu susitepti. Šv. **Kazimieras**“). Vis dėlto Vilniaus Katedros Šv. **Kazimiero** koplyčios altorinės dalies ikonografija galėtų būti interpretuojama kaip apoteozinė, nes relikvijų iškėlimas su Šventojo atvaizdu – skulptūrele virš altoriaus ir jo garbe besidžiaugiantys stiuko angelai su Mergele **Marija** atskleidžia Šventojo pašlovinimo ir išaukštinimo koncepciją. Šaltiniai nemini apoteozinio Šv. **Kazimiero** atvaizdo titulinėje Šventojo bažnyčioje Vilniuje ar kitose globėjo garbei statytose bažnyčiose. Pranciškonų reformatų Šv. **Kazimiero** bažnyčioje Poznanėje yra įdomus šios temos variantas ant

<sup>47</sup> Plg. J. **Liškevičienė**, Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių..., p. 79.

<sup>48</sup> Plg. ten pat, p. 82.

<sup>49</sup> Plg. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, Vilnius, 1997, p. 35.

<sup>50</sup> Ten pat, p. 35.



centrinio altoriaus antepediuo (1752 m.): Šv. **Kazimieras** vaizduojamas ant draperijos su baldakimu, su lelija ir kryžiumi rankose, stebimas vienuolių pranciškonų, su angelų dedama karūna<sup>51</sup>.

„**Nuolat mąsto apie dangiškus dalykus**“ – šitaip įvardyta scena pasiekia mus iš XVII a. (žr. Priedą), bet ar galima taip vadinti gana gausų XVIII–XIX a. meninį palikimą, kuriame Šv. **Kazimieras** vaizduojamas apimtas dvasios pagavos arba medituojantis dangiškus dalykus, ar tiesiog žvelgiantis į dangų, maldai atsidavusio žmogaus laikysena. Šio tipo „Šv. **Kazimieras**“ yra Telšių katedroje, Molėtų, Ružanų, Šereševo bažnyčiose, paveikslas iš Vilniaus Katedros (dabar Dailės muziejuje<sup>52</sup>). Išvardytuose pavyzdžiuose Šv. **Kazimieras** vaizduojamas tarsi ne žemiškoje, bet dar ir ne dangiškoje sferoje, tarsi ekstazėje, artėjantis link dieviškųjų dalykų išmanymo, ką pabrėžia interjere (dažniausiai šventovės) sklindanti dangiška šviesa, šalia ar antrajame plane altorius ar liturginiai reikmenys, besidžiaugiantys Šventojo pamaldumu dangaus gyventojai, numesti žemiškosios valdžios atributai ar pamintas amūras užrištomis akimis. Greičiausiai toks šventojo karalaičio atvaizdas „apima“ daugelį hagiografiniuose leidiniuose vaizduotų scenų (žr. Priedą) ir „pasakoja“ apie išskirtines Šventojo dorybes, pamaldumą ir, pagal retorikos taisykles, kviečia juo sekti.

Šv. **Kazimiero** ikonografija moderniojoje bažnytinėje dailėje. XX a. pradžioje Šv. **Kazimiero** kultas (ir ikonografija) pradeda įgauti specifinius pavidalus. Visų pirma katalikybė pradeda suvokti kaip Lietuvos nacionalinio identiteto dalis ir yra susijusi su nacionalinio atgimimo judėjimu<sup>53</sup>. Todėl ir Šv. **Kazimiero** vardas pradedamas sieti su lietuvybe, tautine savimone ir jaunimo auklėjimu. Būdinga XX a. pradžios nostalgija „Didžiosios Lietuvos“ laikams atgaivina Šv. **Kazimiero** kulto aktualumą, o „nacionalinio stiliaus“ paieškos jį „sulietuvina“. Tačiau sudėtingos istorinės XX a. peripetijos, pasaulio ir sąmonės kaita keičia ir Šv. **Kazimiero** kulto prasmę pagal jo skleidimosi laiką ir erdvę: ką reiškė ir kaip reiškesi Šv. **Kazimiero** kultas XX a. pradžios Lenkijoje, Lietuvos Respublikoje ir išeivijoje; Šv. **Kazimieras** sovietinėje Lietuvoje, tremtyse ir naujojoje emigracijoje? XX a. buvo švenčiami keturi Šv. **Kazimiero** jubiliejai (1922, 1943, 1958, 1984 m.), tačiau beveik

<sup>51</sup> *Katalog zabytków sztuki*, t. 7, cz.1, Warszawa, 1983, p. 125–126, il. 135.

<sup>52</sup> Žr. *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 1, Vilnius 2003, p. 126–127.

<sup>53</sup> Plg. G. **Jankevičiūtė**, Christianity and the search for the national style: Lithuanian Church art in 1918–40, *Modernity and Identity: art in 1918–40*, Vilnius, 2000, p. 21.

visų jų turinys ir tikslai skirtingi. Norint atsakyti į čia iškeltus klausimus reikia atskiros išsamesnės temos „Šv. **Kazimiero** ikonografija moderniojoje bažnytinėje dailėje“ analizės.

Pabaigoje paminėtinas didingas XX a. paminklas – freska „Stebuklas prie Polocko“ (1931–1933 m.) Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros absidėje. Panevėžio katedros ikonografini programai vadovavo pats šventovės statytojas vyskupas Kazimieras **Paltarokas**, „ypač rūpinęsis gaivinti rusų laikais slopintą vienintelio Lietuvos Šventojo kultą“<sup>54</sup>. Kūrinio autorius – Jonas **Mackevičius**, kartu dirbo tapytojai Vytautas **Palaima** ir Domicėlė **Tarabildienė**. Didingoje kompozicijoje didesnę dalį užimančiame danguje Šv. **Kazimieras** vaizduojamas baltais drabužiais su lelija rankoje, lietuvių kariai iškeltoomis rankomis džiaugsmingai šlovina šventąjį karalaitį. Pasak G.**Jankevičiūtės**, nors šios daugiafigūrės kompozicijos ikonografija tiksliai neatitinka istorinio pasakojimo ir veikia primena šventojo karalaičio apoteozę, tačiau, ko gera, tiek užsakovas, tiek autorius norėjo viena – kad ši simboliška scena aukštintų „ypatingą Šv. **Kazimiero** globą lietuviams kovojant prieš pavergėjus“<sup>55</sup>. Galima tvirtinti, kad globa prieš pavergėjus ir buvo svarbiausias veiksnys XX a. Šv. **Kazimiero** kulto ir ikonografijos sklaidoje.

### Literatūra

- Cevoli**, M., *L'ambitione soggiogata, canzone i lode di san Casimiro*, Roma, 1650.  
Fra **Hilarione**, *Il breve compendio della vita, morte o miracoli del santissimo prencipe Casimiro*, Napoli, 1629.  
**Martarello**, A., *Il trionfo di San Casimiro prencipe di Polonia celebrato per otto giorni nella chiesa di San Nicolo da Tolentino, delli R.R.P.P.Scalzi Agostiniani della città di Palermo nel` nuovo patronaggio*, Palermo, 1636.  
**Nerrincq**, F., *Voor-beeldt der waere deught. Neamentlijck van de maegdelijcke reynigheydt vorghestelt in den h. Casimir conincklijcken prince von Polen*, Mechelen, 1692.  
**Overadto**, P., *Icones et miracula sanctorum Poloniae*, Coloniae, 1605–1606.

*Acta Sanctorum*, Martii, Antverpiae, 1668.

VU BRS, f.57, B. 53, b. 42.

Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir kulto šaltiniai, Vilnius, 2003.

<sup>54</sup> G.**Jankevičiūtė**, Lietuvos bažnytinė dailė 1918–1940 m. (1), *Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 4, 2001, p. 186.

<sup>55</sup> G.**Jankevičiūtė**, *Dailė ir valstybė*, Kaunas, 2003, p. 263.

- Ivinskis Z., Šv. Kazimieras, 1458–1484, New York, 1955.
- Jankevičiūtė G., Dailė ir valstybė, Kaunas, 2003.
- Knapiński R., *Titulus Ecclesiae*, Warszawa, 1999.
- Liškevičienė J., Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių embleminės graviūros kaita XVII amžiuje. Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje, Vilnius, 1996.
- Papée F., O najstarszych wizerunkach św. Kazimierza, *Kwartalnik historyczny*, t. 19, Lwów, 1905.
- Rabikauskas P., Pastabos prie Šv. Kazimiero garbinimo istorijos, Didžiosios Šv. Kazimiero šventės Vilniuje 1604 ir 1636 metais, Šv. Kazimiero garbinimas Flandrijoje, *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002.
- Rabikauskas P., Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras, Vilnius, 1993.
- Reklaitis P., Prarastos Lietuvos pėdsakų paieška, Vilnius, 1999.

*Įteikta 2004 m. birželio mėn.*

## THE ICONOGRAPHIC TRADITION ABOUT ST. CASIMIR

Sigita Maslauskaitė

### Summary

The article discusses the iconographic tradition of St. Casimir. Most of the attention is devoted to topics derived from the hagiographic traditions of St. Casimir, which were frequently repeated, interpreted, and transformed. Hagiographic publications about St. Casimir began to be published at the beginning of the 17<sup>th</sup> c. At that time the iconographic tradition of St. Casimir was being formed inseparably from the hagiographic tradition. In the 18–19<sup>th</sup> centuries in the historiography of St. Casimir one can find scenes sometimes departing from, sometimes accurately repeating the hagiographic tradition which are divided into themes such as the study of Mary, war, apotheosis, etc. The table in the appendix lists the scenes in five copiously illustrated 17<sup>th</sup> c. publications from the life and miracles of St. Casimir which, it is thought, influenced the still being formed iconography of St. Casimir.

## PRIEDAS

Lentelė sudaryta remiantis penkiaais XVII a. leidiniais apie Šv. [Kazimierą](#); leidiniai čia išvardyti chronologine tvarka:

1. Pietro [Overadto](#), *Icones et miracula sanctorum Poloniae, Coloniae*, Coloniae, 1605–1606.

2. Fra [Hilarione](#), *Il breve compendio della vita, morte o miracoli del santissimo prencipe Casimiro*, Napoli, 1629. Iliustracijos Nicolo [Perrey](#).

3. Antonio [Martarello](#), *Il trionfo di San Casimiro...*, Palermo, 1636. Leidinys neilustruotas, tik titulinis puslapis.

4. Michele [Cevoli](#), *L'ambitione soggiogata, canzone i lode di san Casimiro*, Roma, 1650. Iliustracijos Michele [Lauro](#).

5. Franciscus [Nerrincq](#), SJ, *Voor-beeldt der waere deught namentlijk van de Maeghdelijcke Reynigheidt voor-ghestelt in den H.Casimirus conincklijcken Prince von Polen...*, Mechelen, 1692. Iliustracijos Gaspard [Bouttats](#).

Šv. <a href="#">Kazimiero</a> gyvenimo ir stebuklų scenos	Rašytiniai šaltiniai
1 Šv. <a href="#">Kazimiero</a> gimimas	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il trionfo...</i> , 1636, <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650 <i>Voor-beeldt...</i> , 1692
2 Šv. <a href="#">Kazimieras</a> šventumu pralenkia savo brolius	<i>Voor-beeldt...</i> , 1692
3 Nuolat mąsto apie dangiškus dalykus	<i>Voor-beeldt...</i> , 1692
4 Melsdamasis prieš Švč. Sakramentą dažnai patiria dvasios pagavas.	<i>Il breve compendio...</i> , 1629
5 Nepriima karališkos lovos, miega ant žemės	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629, <i>Il trionfo...</i> , 1636, <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
6 Naktį meldžiasi prie bažnyčios durų	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Il trionfo...</i> , 1636 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
7 Medituoja <a href="#">Kristaus</a> kančią	<i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650 <i>Voor-beeldt...</i> , 1692
8 Plakasi iki kraujo	<i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Il trionfo...</i> , 1636
9 Dalyvauja Šv. Mišiose	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
10 Gieda Marijos himną <i>Omni die dic Mariae</i>	<i>Il breve compendio...</i> , 1629
11 Su didele meile lengvina ir gydo karių žaizdas	<i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Il trionfo...</i> , 1636
12 Dalija vargšams išmaldą	<i>Il trionfo...</i> , 1636

Šv. Kazimiero gyvenimo ir stebuklų scenos	Rašytiniai šaltiniai
13 Atsisako siūlomo Vengrijos sosto	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Il trionfo...</i> , 1636
14 Griauna klaidingus eretikų įsitikinimus	<i>Il trionfo...</i> , 1636
15 Prašo savo tėvą įsakyti nugriauti eretikų šventyk- las	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il trionfo...</i> , 1636
16 Atmeta netyrus pasiūlymus	<i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
17 Su Marijos pagalba nugali pagundas	<i>Voor-beeldt...</i> , 1692
18 Tvirtas ir pastovus ugdydamas dorybes	<i>Voor-beeldt...</i> , 1692
19 Šv. Kazimiero mirtis	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650 <i>Il trionfo...</i> , 1636 <i>Voor-beeldt...</i> , 1692
20 Šv. Kazimiero laidotuvės	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606
21 Prikelia mirusią mergaitę, jos tėvams besimel- džiant prie Šv. Kazimiero karsto	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629
22 Ant balto žirgo baltai apsirengęs pasirodo Lietu- vos kariuomenei ir padeda pereiti upę, taip užtik- rindamas pergalę prieš Maskvos kariuomenę	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629, <i>Il trionfo...</i> , 1636, <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
23 Ore pasirodo kaip karo vadas ir padeda Lietuvos kariuomenei laimėti mūšį	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Ambi- tione soggiogata...</i> , 1650
24 Davę jam įžadą kariai pasiekia didelę pergalę	<i>Il trionfo...</i> , 1636 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
25 Leonas X įrašo Šv. Kazimierą į Šventųjų katalogą	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
26 Švč. M. Marija danguje vainikuoja Šv. Kazimierą	<i>Il trionfo...</i> , 1636
27 Embleminis Šv. Kazimiero – kaip triumfojančios Bažnyčios išpažinėjo – atvaizdas	<i>Il trionfo...</i> , 1636
28 „Švč. M. Marija maloniai priimama naująjį Paler- mo globėją“	<i>Il trionfo...</i> , 1636

Šie leidiniai išsiskiria iliustracijų gausa arba dėmesiu iškilmes puošusių kū-  
rinių ikonografijai. Lentelėje surašytos tik tos Šv. Kazimiero gyvenimo ir ste-  
buklų scenos, kurios hagiografiniuose pasakojimuose yra pakartotos atvaizdų  
forma. Palermo iškilmėms skirtame leidinyje iliustracijų nėra, tačiau iškilmėms  
nutapytas Šv. Kazimiero ikonografinis ciklas yra platus, turtingas ir detaliai ap-  
rašytas. Palermo ciklas greičiausiai buvo kurtas remiantis „vitų“ raižiniais ir  
vietine „globėjų vaizdavimo“ tradicija, todėl šis rašytiniame šaltinyje išlikęs  
kruopštus „įvaizdinimas“ yra svarbus Šv. Kazimiero ikonografinės tradicijos  
liudytojas ir lygintinas su garsųjų hagiografinių leidinių iliustracijomis.

Kai kurios iš toliau išvardytų temų turėjo didelę įtaką vėlesniems dailės  
kūriniams, kai kurios greičiausiai buvo sukurtos vienintelį kartą ir daugiau

nebekartotos, dar kitos – transformavosi, tapo lakoniškesnės arba buvo „adaptuotos“ pagal konkretaus laiko dvasią.

Iš 28 scenų penkios yra keturiuose aprašymuose: „Šv. Kazimiero gimimas“, „Šv. Kazimieras nepriima karališkos lovos ir miega ant žemės“, „Šv. Kazimieras naktį meldžiasi prie uždarytų bažnyčios durų“, „Šv. Kazimiero mirtis“ ir pomirtinis karo stebuklas „Ant balto žirgo pasirodo kariuomenei ir padeda pereiti upę“. Visų leidinių iliustratoriams atrodė svarbu išryškinti istorines datas – gimimą ir mirtį, taip pat šventojo karaliačio „nekarališkas“ dorybes – askezę ir pamaldumą. Pomirtinis stebuklas – pagalba prieš Maskvos kariuomenę – svarbus tiek *vitos* autoriams, tiek dailininkams, jis atskleidžia stebuklingą Šv. Kazimiero globą sunkiais ir net beviltiškais tautai momentais.

Kitos dvi XVII a. leidiniuose pamėgtos scenos – tai „Vengrijos sosto atsisakymas“ ir antras karo stebuklas, kai Šv. Kazimieras jau ne karžygio, bet dangiškojo globėjo pavidalu įkvepia kovotojams drąsos ir padeda laimėti kovą su užkariautojais. Šv. Kazimiero Dievo Motinos kultas skirtinguose leidiniuose vaizduojamas ir įvardijamas skirtingai: „Su Marijos pagalba nugalė pagundas“, „Gieda himną *Omni die*“, „Danguje priima vainiką iš Dievo Motinos rankų“. Tikriausiai todėl „mariologinė“ Šv. Kazimiero ikonografija yra įvairialypė ir neturi griežto „kanono“.

Porą kartų minimos ir vaizduojamos kitos Šv. Kazimiero pamaldumą bei asketiškumą iliustruojančios scenos („Kristaus kančios meditacija“, „Plakimasis“, „Dalyvavimas Šv. Mišiose“); taip pat vaizduojami artimo meilės darbai („Slaugo karius“) ir kova dėl katalikybės („Prašo tėvą karalių įsakyti nugriauti eretikų šventyklas“), pomirtiniai stebuklai („Prikelia mergaitę“, „Išklauso karių maldas“) ir paskelbimas šventuoju („Leonas X įrašo Šv. Kazimierą į Šventųjų katalogą“). Kitos scenos yra labiau specifinės, iliustruojančios vieno ar kito leidinio temą. Reikia pasakyti, kad nėra vienos temos, kuri būtų atspindėta visuose penkiuose leidiniuose.

Ši lentelė atskleidžia ne tik svarbiausias (t.y. dažniausiai randamas) leidiniuose apie Šv. Kazimierą scenas, bet ir gana vaizdžiai rodo, į ką hagiografinių leidinių autoriai kreipė dėmesį ir ką labiau akcentavo. Galima daryti išvadą, kad, pavyzdžiui, „Kovos su erezijomis“ tema (vaizduojama dviejuose leidiniuose, iš jų viename du kartus skirtingai interpretuojama) buvo svarbesnė už „Netyrų pasiūlymų atmetimą“ (viename leidinyje) arba tai, kad su karine šventojo globėjo tematika (viename leidinyje – trys šios temos variantai, trijuose leidiniuose – du) negali lygintis jokia kita. Pamaldžios šventojo karaliačio praktikos, dorybės ir gailestingumo darbai nors ir skirtingai įvardyti, tačiau pasiskirsto daugmaž vienodai. Labiausiai pabrėžiama naktinė malda prie uždarytos šventovės ir karališkos prabangos („karališkos lovos“) atsisakymas.